

Rakenteellisen syrjinnän kokemuksia

**Oikeusministeriö:
Työpajatuloksia**

**Rakenteellisen syrjinnän
muotoja - yhteenveto**

Tietoa syrjinnästä -hanke on saanut rahoitusta Euroopan unionin Perusoikeus-, tasa-arvo- ja kansalaisuus -ohjelmasta (2014-2020).

Rakenteellisen syrjinnän kokemukset jakautuvat elämänkaaren varrelle alkaen lapsuudesta ja nuoruudesta, jatkuen aikuisuuteen ja vanhuksiin saakka.

Koosteen on laatinut Olivia Hoppu, YTM.

Tämä infolehtinen esittelee etniseen vähemmistöön kuuluvien, maahanmuuttajataustaisten, sateenkaarevien ja vammaisten henkilöiden kokemuksia rakenteellisesta syrjinnästä. Kokemuksia käsiteltiin aihetta koskevissa työpajoissa kesällä 2022, jotka järjestettiin osana oikeusministeriön koordinoimaa Tietoa syrjinnästä-EU-hanketta.

Kooste on laadittu tiedon ja ymmärryksen lisäämiseksi yhteiskunnallisten ongelmien taustalla vaikuttavista rakenteista sen sijaan, että ongelmat mielletään yksilöstä riippuvaisiksi.

Koosteessa esitetyt ajatukset eivät ole kirjoittajan tai oikeusministeriön omia, vaan työpajoihin osallistuneiden henkilöiden ajatuksia.

Lapsuus ja nuoruus

Lapsuuteen ja nuoruuteen kuuluvia keskeisiä rakenteita ja palveluita ovat muun muassa koulutus, sote-palvelut, lastensuojelupalvelut ja harrastukset. Niissä esiintyvä rakenteellinen syrjintä eroaa vähemmistöryhmittäin.

- Sote-palveluista erityisesti neuvolalla on paljon merkitystä lasten kehityksen alkuvaiheilla. Neuvolassa on haasteita tunnistaa **vammaisten lasten** tarpeita ja vastata niihin. Tämä korostuu erityisesti kuulovammaisilla lapsilla. Neuvolassa ei myöskään tiedetä paljon **intersukupuolisista lapsista** ja lääketieteellisten toimenpiteiden kielteisistä vaikutuksista heihin.
- Harrastuksiin voi olla vaikeaa päästä mukaan, jos niissä ei huomioida eikä tueta lasten ja nuorten moninaisuutta niin kieli- ja tukitarpeiden kohdalla kuin sukupuolen ilmaisussa.
- Koulutuksessa esiintyvä rakenteellinen syrjintä ilmenee niin opetuksen, käytäntöjen kuin opinto-ohjauksen kautta. **Etniseen vähemmistöön kuuluville lapsille ja nuorille** on tärkeää se, miten monikulttuurisuudesta ja moninaisuudesta opetetaan koulussa, sillä ne vaikuttavat identiteetin muodostumiseen.
- Opettajalla on merkittävä vaikutus siihen, että lapsi tai nuori kokee olevansa osa ryhmää. Jos opettajaan tai muuhun koulun aikuiseen joutuu pettymään, lapsen luottamus aikuisiin vähenee.

On tärkeää, että opettajat ja muut lasten kanssa työskentelevät käyvät antirasismia käsittelevän koulutuksen ja oppivat tarkastelemaan omia asenteitaan.

Lapsella voi olla oppimisvaikeuksia, joita ei tunnisteta, mikä voi johtaa kielteisiin tunteisiin omista kyvyistä. Oppimisvaikeuksien tunnistamiseen pitää siis myös panostaa.

- **Sateenkaarilasten** ja -nuorten kohdalla korostuu opetuksen puutteellisuus heitä koskevan tiedon kohdalla. Seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuutta ei huomioida eikä käsitellä opetuksessa, esimerkiksi seksuaaliterveyskasvatuksen ja liikuntatuntien yhteydessä.
- Koulun jäykät järjestelmät vaikeuttavat oppilaan tai opiskelijan sukupuoli-identiteetin tunnistamista ja kutsumanimen käyttöönottoa. Lapsi tai nuori joutuu usein itse kouluttamaan koulun henkilökuntaa aiheesta.
- Erityisenä riskinä on, että **uskonnolliseen vähemmistöön kuuluvat sateenkarilapset ja -nuoret** eivät saa tarvitsemaansa tietoa ja tukea.
- **Vammaisten lasten ja nuorten** tarpeita ei osata tunnistaa koulutuksessa eikä heidän oppimistaan osata tukea. Koulujen välillä on paljon vaihtelevuutta sen suhteen, miten lapsen tai nuoren tarvitsemat tukitoimet toteutuvat. Oppimateriaalit eivät välttämättä ole aina saatavilla, eikä henkilökohtaista apua ole aina saatavilla.
- Erityisesti viittomakielisten ja autististen lasten tarpeiden toteutumattomuus korostuu esimerkiksi viittomakielen oppimisen ja rakennetun ympäristön aistillisen esteettömyyden kohdalla. Lapsi voi joutua kotiopetukseen koska koulu ei tarjoa tarvittavaa tukea, ja joskus koulut jopa kannustavat perheitä tähän.

Koulutukseen liittyvät siirtymät ovat kriittisiä hetkiä, jolloin lapsi tai nuori voi kokea rakenteellista syrjintää. Siirtymien ajoittuminen murrosikään lisää koetun syrjinnän vaikutusta lapsen ja nuoren kehitykseen ja tulevaisuuteen. Tämä ilmenee erityisesti opinto-ohjauksen kautta, jolloin nuorta ohjataan seuraavaan koulutustasoon ja siten myös työelämään.

- **Etniseen vähemmistöön kuuluva nuori** voi sisäistää, mitä yhteiskunta kertoo hänen opiskelu- ja työllistymismahdollisuuksistaan sen sijaan, että seuraisi omia unelmiaan. Tämä vaikuttaa siihen, mihin hän suuntautuu opiskelemaan ja mitkä hänen opiskelu- ja työllistymismahdollisuutensa ylipäänsä ovat.

- Myös siirtyminen koulutuksesta työelämään sisältää rakenteellista syrjintää. Esimerkiksi rasismien takia sama koulutustausta ei takaa etniseen vähemmistöön kuuluvalle nuorelle samoja työllistymismahdollisuuksia kuin valtaväestöön kuuluvalle nuorelle. Sen sijaan hän voi päätyä koulutustaan vastaamattomalle, matalapalkkaiselle alalle töihin.
- **Sateenkaarinuorten** kohdalla opinto- ja ammatinvalintaohjaus ovat hyvin sukupuolittuneita, mitkä puolestaan johtavat kapeisiin opiskelu- ja työvalintoihin. Oletus henkilön cis- ja heteronormatiivisuudesta korostuu opiskelu- ja työpaikkojen hakuprosesseissa, mistä syystä sateenkaarinuori voi pelätä kokevansa syrjintää hakuvaiheessa ja koulutukseen tai työelämään päästessään.
- Jos kyseessä on sukupuolivähemmistöön kuuluva nuori, hän voi pelätä väärän sukupuolimerkinnän paljastumista, jos sitä ei ole voinut päivittää kaikkiin virallisiin todistuksiin ja lomakkeisiin, joita tarvitaan hakuprosessissa. Virallisissa todistuksissa esitetyillä tiedoilla on suuri vaikutus siihen, miten ihminen tunnustetaan ja hyväksytään.
- **Vammaisia nuoria** puolestaan usein ohjataan päivätoimintaan peruskoulun jälkeen toisen asteen koulutuksen sijaan. Tällainen ohjaus vaikuttaa väistämättä työllistymismahdollisuuksiin, sillä päivätoiminnassa ei ole uraohjausta, toisin kuin toisen asteen koulutuksessa. Lisäksi heidän kykyjään sekä urahaaveitaan ja -mahdollisuuksiaan ei selvitetä.
- Jos vammaisen nuori pääsee ammatilliseen erityisoppilaitokseen, ei ole varmuutta siitä, otetaanko siellä käyty koulutus vakavasti työmarkkinoilla. Toisaalta jos vammaisen nuori pyrkii muihin korkeakouluopintoihin, hän voi kokea syrjintää valmennuskurssin ja pääsykokeen edellytysten osalta sekä tuen puutetta varsinaisissa opinnoissa. Nuori voi esimerkiksi tarvita tulkkauspalvelua hakiessaan opiskelemaan ja/tai opintojen aikana, mutta tätä ei välttämättä järjestetä hänelle.
- Vammaisten ihmisten jatkokoulutusmahdollisuudet ovat hyvin rajalliset ja korkeakoulutuksella todetaan olevan ristiriitaisia vaikutuksia heidän työllistymiseensä: yhtäältä se voi lisätä työllisyyttä, mutta toisaalta korkeakoulutuksesta huolimatta vammaiset kokevat myös pitkäaikaista työttömyyttä.

On myös muita rakenteellisia tekijöitä, jotka vaikuttavat erityisesti **vammaisiin lapsiin ja nuoriin** sekä heidän perheisiinsä.

- Apuvälineiden saaminen on vaikeaa ja peruspalvelut ovat puutteellisia, mikä voi puolestaan johtaa vakavampiin ongelmiin ja tilanteisiin, kuten lastensuojeluun turvautumiseen.
- Vammaisten lasten ja nuorten odotetaan olevan enemmän riippuvaisia vanhemmistaan kuin vammattomien, mikä voi johtaa riippuvaisuuteen ja jatkuvan kontrollin alla olemiseen. Lisäksi he kokevat asumiseen ja muuttamiseen liittyviä haasteita asumismuotojen ja -palvelujen rajallisuuden vuoksi. Esimerkiksi palvelutaloissa ei ole tarpeeksi henkilökuntaa, eikä varmuutta siitä, miten parisuhdetta tai perhe-elämää voi ylläpitää niissä.
- Riippuvaisuus sekä vanhemmista että hallinnollisista päätöksistä ja muista ulkopuolisista tahoista vaikuttavat lasten ja nuorten itsenäistymiseen. Lisäksi koetaan, etteivät poliisit osaa kohdata vammaisia ihmisiä.

Rakenteellinen syrjintä vaikuttaa näihin vähemmistöryhmiin kuuluviin lapsiin ja nuoriin monin tavoin. Se luo kokemuksia osattomuudesta ja syrjäytymisestä, mitkä voivat vaikuttaa kielteisesti lasten ja nuorten itsetuntoon ja identiteetin muodostamiseen. Tällainen kielteinen omakuva voi puolestaan johtaa alisuoriutumiseen, mikä vaikuttaa kielteisesti sekä koulutusta että työllistymismahdollisuuksiin. Näiden lisäksi rakenteellinen syrjintä vaikuttaa kielteisesti mielenterveyteen ja siten lisää huonovointisuutta.

Rakenteellinen syrjintä myös vaarantaa **vammaisten perhe-elämää** monin tavoin.

- Erityisesti avuntarpeiden jatkuva kuvaaminen ja perustelu sekä niihin vastaamattomuus puuttuvien tai puutteellisten palvelujen takia kuormittavat perheen arkea.
 - Perhepalveluiden ja vammaispalveluiden välillä on esteitä, eivätkä perhepalvelut ole kovin vastaanottavaisia perheille, joissa on vammaisia lapsia.
 - Vanhemmat voivat joutua jäämään pois töistä, jotta he voivat tukea lastaan, mikä vaikuttaa kielteisesti perheen taloustilanteeseen. Joissakin tapauksissa, erityisesti autismikirjoon kuuluvien kohdalla, lapsi saatetaan sijoittaa kodin ulkopuolelle.
 - Erotilanteissa ei huomioida lapsen toiveita, vaan esimerkiksi kumman vanhemman asuinalueelta löytyy lapsen tarvitsemat palvelut. Vammaiset lapset ja nuoret perheineen joutuvat jatkuvasti kohtaamaan yhteiskunnan kielteisiä asenteita heitä kohtaan.

Aikuisuus ja vanhuusikä

Sote-palvelut ovat keskeisiä myös aikuisuudessa ja vanhuusiässä, ja erityisesti työllisyyspalvelut sekä työmarkkinat ovat keskeisiä työikäisten aikuisten elämässä. Näissä rakenteissa ja palveluissa esiintyvä rakenteellinen syrjintä sekä toistuu eri vähemmistöryhmien keskuudessa että eroaa niiden välillä.

- Sote-palvelujen saavutettavuuteen ja niistä tiedottamiseen pitää panostaa niin **vammaisten kuin vieraskielisten** näkökulmasta, sillä ilman sujuvaa, monikanavaista kommunikaatiota ei pysty hakemaan ja saamaan tarvitsemaansa palveluita.
- Erityisesti pitää huomioida ja kehittää digitaalisten palveluiden saavutettavuutta.
- Sote-palveluissa tulee lisätä ymmärrystä uskonnollisista ja kulttuurisista eroista ja niiden vaikutuksista palvelujen tarjoamiseen ja vastaanottamiseen. Esimerkiksi eri kulttuureissa tai uskonnoissa voi olla erilaisia käsityksiä ja tarpeita koskien fyysistä ja psyykkistä terveyttä, mitkä voivat vaikuttaa henkilön tapaan suhtautua tarvitsemiinsa palveluihin ja hoitoihin.
- Joihinkin **etnisiin vähemmistöihin kuuluviin ja maahanmuuttajataustaisiin** henkilöihin kohdistuvat stereotyyppiä ja odotukset voivat vaikuttaa kielteisesti siihen, pystyykö henkilö hakemaan ja saamaan tarvitsemaansa apua esimerkiksi terveydellisiin ja perheen sisäisiin ongelmiin.

Syrjivät asenteet ja rakenteet aiheuttavat vähemmistöstressiä, jolloin vähemmistöön kuuluva henkilö joutuu jatkuvasti huomioimaan stereotyyppioita, haastamaan niitä ja välttämään niiden uudelleen tuottamista.

Neuvolassa ja muissa vanhempien ja perheiden tukipalveluissa on haasteita sekä **sateenkaarevien että vammaisten vanhempien** tunnistamisessa ja tukemisessa.

- Palveluissa esiintyvät oletukset vanhemman heteroseksuaalisuudesta ja erityisesti cis-sukupuolisuudesta syrjivät sateenkaarivanhempia. **Sukupuoli-vähemmistöön kuuluvilla henkilöillä** ei ole yhdenvertaisia mahdollisuuksia perheellistyä suhteessa cis-sukupuolisiin henkilöihin, eivätkä he välttämättä tule kohdatuksi vanhempina sukupuoli-identiteettinsä mukaisesti.
- Moninaisia perhe- ja läheissuhteita ei tunnisteta, eikä suhteissa esiintyviin ongelmiin uskalleta hakea apua, koska pelätään, että ongelmien tulkitaan johtuvan henkilöiden sateenkaarevuudesta.
- **Vammaisten henkilöiden** perheellistymistä ei myöskään tueta tarpeeksi julkisissa palveluissa. Vammaisten vanhemmuutta saatetaan kyseenalaistaa toistuvasti yhteiskunnan eri alueilla. Tämä ilmenee muun muassa vammaisista vanhemmista tehtyinä turhina lastensuojeluilmoituksina ja koulujen esteellisyytenä, joka vaikeuttaa vanhemman osallistumista lapsensa koulunkäyntiin.

Neuvoloiden ja perhepalvelujen lisäksi on muitakin palveluita ja rakenteellisia seikkoja, jotka koskevat erityisesti **vammaisia henkilöitä**.

- Merkittävä ongelma on, ettei YK:n vammaissopimusta tunneta eikä noudateta, jolloin myöskään vammaisten oikeudet eivät toteudu. Tämä vaikuttaa heidän mahdollisuuksiinsa elää itsenäistä elämää kaikissa elämänvaiheissa.
- Vammaisten tarvitsemiin palveluihin lukeutuvat muun muassa henkilökohtaiset avustajat, terapeutit, kuljetuspalvelut ja asunnonmuutostyöt, mutta näitä ei ole riittävästi saatavilla.
- Rakennettujen tilojen esteettömyyteen ja yleisesti saavutettavuuteen pitää panostaa, jotta vammaiset henkilöt voivat esimerkiksi osallistua erilaisiin yleisötapahtumiin.
- Turvallisuuden liittyviä palveluita pitää kehittää ja lisätä saavutettavuutta huomioiden, jotta vammaisten henkilöiden on mahdollista pyytää ja saada apua hätätilanteissa.

Työelämässä vallitseva rakenteellinen syrjintä ilmenee monin eri tavoin ja erityisesti työelämän siirtymissä, kuten työnhaussa. Sekä **vammaisilla että etnisiin vähemmistöihin kuuluvilla ja maahanmuuttajataustaisilla** on vaikeuksia saada koulutustaan vastaavaa työtä.

- Erityisenä ongelmana on se, ettei **maahanmuuttajataustaisen henkilön** muualla saatua korkeakoulutusta arvosteta Suomessa. Hänen pitää joko kouluttautua uudelleen Suomessa, tai hänet ohjataan matalapalkkaisille aloille, kuten hoiva- ja siivousaloille hänen kiinnostuksestaan ja osaamisestaan huolimatta. Tämä puolestaan ylläpitää eriarvoisuutta eri väestöryhmien välillä.
- Taloudellinen epävarmuus ja työttömyys voivat johtaa siihen, että **etniseen vähemmistöön kuuluva tai maahanmuuttajataustainen henkilö** on riippuvainen työssäkävystä puolisostaan, eikä hän kerrytä eläkettä, joten hän on iäkkäänäkin köyhä.
- Epävarma taloustilanne vaikuttaa kielteisesti perheeseen ja perheellistymismahdollisuuksiin. Rakenteellinen syrjintä voi periytyä sukupolvelta toiselle heikkoina opiskelu- ja työllistymismahdollisuuksina.

Sateenkaarevien henkilöiden kohdalla rakenteellinen syrjintä ilmenee työelämässä vallitsevan cis- ja heteronormatiivisuuden kautta.

- Työnhaussa ja töissä joutuu palaamaan kaappiin, eli piilottamaan sateenkaarevuutta, jotta voi välttyä syrjinnältä. Tästä koitua vähemmistöstressi ilmenee kokemuksena siitä, että pitää olla koko ajan varuillaan.
- Syrjinnän mahdollisuus korostuu erityisesti sukupuolivähemmistöön kuuluvilla henkilöillä tilanteissa, joissa heidän väärä henkilötunnuksensa tulee esille esimerkiksi työtodistusten kautta.
- Sateenkaarevat kokevat myös epävarmuutta siitä, tuetaanko töissä vanhempainvapaalle jäämistä. Tämä olisi erityisen tärkeää, jotta hoivasuhdetta voisi rakentaa sateenkaariperheen kaikkien osapuolten välille.

Vammaisiin henkilöihin kohdistuva rakenteellinen syrjintä työelämässä ilmenee tuen puutteena ja erityistarpeiden huomioimattomuutena.

- Esimerkiksi TE-toimistoissa ei aina osata auttaa vammaista työnhakijaa työhaastatteluun on vaikeaa saada tukipalveluita, kuten tulkkia.
- Henkilö saatetaan jättää kokonaan kutsumatta työhaastatteluun, jos hänen vammaisuutensa tulee ilmi jo työhakemuksessa, sillä työantajat epäilevät vammaisen henkilön osaamista ja taitoja. Sekä työllistyminen että työttömäksi jääminen tuovat mukanaan omia syrjinnän muotoja.

- Työhön liittyviä haasteita ovat työpaikan esteettömyys ja saavutettavuus, riittämätön palkka ja työmatkojen järjestäminen.
- Vammaisen henkilön tuen tarve korostuu entisestään, jos hän joutuu irtisanotuksi, sillä työttömyys lisää syrjäytymisen riskiä ja köyhyyttä.
- Se, ettei vammaisten tarjoamaa työvoimaa hyödynnetä työvoimapulasta huolimatta osoittaa, kuinka syvään uurtunutta heihin kohdistuva rakenteellinen syrjintä on työmarkkinoilla.

Vanhuusiässä koettu rakenteellinen syrjintä ilmenee sekä **sateenkaarevien että vammaisten** kohdalla näkymättömyytenä, eli heitä ja heidän tarpeitaan ei tunnisteta.

- **Ikääntyneet sateenkaari-ihmiset** eivät välttämättä jaksakaan enää kamppailla heihin kohdistuvaa syrjintää vastaan, kun taas ikääntyneille vammaisille ei enää tarjota heidän tarvitsemiaan palveluita. Esimerkiksi vanhainkodissa ei välttämättä tarjota tulkkauspalvelua sitä tarvitseville. Palveluista putoaminen lisää **iäkkäiden vammaisten** syrjäytymisen riskiä ja ennen aikaista toimintakyvyn laskua.

Rakenteellinen syrjintä vaikuttaa näihin vähemmistöryhmiin kuuluviin aikuisiin ja ikäihmisiin monin tavoin. Se vähentää osallisuutta ja mahdollisuuksia elää sellaista elämää, kuin haluaisi.

- *Esimerkiksi se voi ohjata henkilön käyttäytymistä siten, että hän alkaa vältellä erilaisia tilanteita.*
- *Lisäksi se estää oikeuksien toteutumisen ja pääsyn kaikille kuuluvaan tietoon, mitkä voivat puolestaan heikentää luottamusta viranomaisiin ja yhteiskuntaan.*
- *Rakenteellinen syrjintä lisää polarisaatiota yhteiskunnassa ja eriytymistä eri väestöryhmien välillä, mitkä voivat johtaa vähemmistöryhmiin kuuluvien syrjäytymiseen.*
- *Nämä kaikki asiat vaikuttavat kielteisesti mielenterveyteen ja siten lisäävät huonovointisuutta, joka voi näkyä esimerkiksi päihdeongelmina.*

